

САВРЕМЕНИ ЧИТАЛАЦ О ГРИГОРИЈУ БОЖОВИЋУ

(Зборник радова *Поетика Григорија Божовића*, ур. Даница
Андрејевић и Александра Костић Тмушић, Косовска Митровица,
2016)

Зборник радова *Поетика Григорија Божовића* објављен у Косовској Митровици 2016. године један је од показатеља да се последњих година интензивно исправља огромно огрешење из прошлости, пре свега кроз озбиљан приступ и популаризацију дела Григорија Божовића. Дугогодишње занемаривање овог аутора, значајног ствараоца у српској историји књижевности, показује колико је свака врста нетрпељивости (овога пута идеолошке) погубна за уметност.

Да је у питању вишедеценијско огрешење о писца види свако ко се сусретне са *Љутом правосавком*, *Чудним подвижником*, *Нахијском прокудом*, са Божовићевим путописима, репортажама, али и текстовима које су о његовом делу почетком века писали Винавер, Антун Барац, Милан Кашанин. То су године двадесете и тридесете 20. века, а онда мук. Прекид од скоро пола века. Само два рада објављена у међувремену – година 1973. и 1975, а онда деведесете, и обновљено интересовање за аутора. О Григорију Божовићу пишу Гојко Тешић, Станко Кораћ, Милорад Милошевић са текстом индикативно насловљеним „Григорије Божовић поново међу читаоцима“. Тамо где се стало четрдесетих, наставило се деведесетих.

Несумњиво појачано интересовање научне јавности за Божовићеву прозу показује и Зборник радова *Поетика Григорија Божовића* објављен у Косовској Митровици 2016. године као резултат одржавања Научног скупа посвећеног јубилејима рођења и смрти писца, а који су уредиле проф др Даница Андрејевић и доц. др Александра Костић Тмушић. Вреди рећи да је учешће на скупу пријавило више од педесет проучавалаца дела Григорија Божовића, из Србије, Републике Српске, Црне Горе, Белорусије, а иза њих су

стајале институције попут САНУ, Института за књижевност и уметност, Института за српску културу, Историјског института, многобројних универзитета... На 603 стране зборника место су пронашли радови који расветљавају дело Григорија Божовића са књижевног и лингвистичког аспекта, али и из угла филозофије, историје, социологије, етнологије и педагогије. Зборник је управо и подељен према областима истраживања.

Због велике разноврсности књижевнокритичких и књижевно-историјских текстова, узроковане природом саме књижевности, немогуће је успоставити прецизну типологију радова која не би патила од непотпуности. Ради бољег прегледа та типологија је ипак корисна. Зато текстове овог дела зборника најпре делимо на прегледне: оне које се баве сагледавањем целокупног дела и рецепције Григорија Божовића, те текстове посвећене његовом приповедачком раду и оне посвећене путопису. У оквиру друге групе налазе се прилози о приповедним поступцима, изградњи ликова код Божовића, и то првенствено женских ликова, са којима се делимично укрштају они који обухватају шири корпус приповедачке прозе и они који се баве појединачним текстовима. Приступи су врло разгранати: структуралистички, наратолошки, феноменолошки, новоисторијски, културолошки, компаративни. Они откривају широк поетички распон који чине елементи романизма, реализма, модерне прозе; отвореност ка епској традицији али и руској литератури; библијски подтекст, Косовски мит; проблем алтеритета и субалтеритета; миметичност али и њена дестабилизација; неговање језика кроз очување старосрбијанског говора.

Зборник отвара текст Ивана Чароте особен по томе што се преко Божовићевих приповедака бави специфичностима националног карактера Срба који се формирао под утицајем геополитичког положаја и националне историје. Рад Милорада Јеврића уводи читаоце у стваралачку биографију Григорија Божовића. Ту се упознајемо са приповедачем, путописцем, теологом, политичарем, новинаром. На њега се тематски надовезује прилог Ане Мумовић који се бави рецепцијом књижевног дела Григорија Божовића, а кроз анализу монографије Миленка Јевтовића, експлицирајући двоструку вредност: како писца, тако и историчара књижевности.

Следећа група радова сагледава Божовићеве текстовима преко иманентних приступа: два рада готово истих наслова за предмет интересовања имају приповедачке поступке. Текст Небојше Лазића бави се својтвима Божовићеве наратије преко које се

огледа жанровска хибриднаост – укрштање путописа, дневника, етнолошких и етнографских студија. Занимљиво у овом раду јесте скретање пажње на међузависност приповедачких циклуса Г. Божовића те померање ка ономе што се данас у теорији назива „приповедачким венцем“. Други рад из истог блока покушај је да се из угла класичне наратологије продре у природу Божовићевог приповедања.

Један број наслова односи се на женске ликове Божовићеве прозе. Даница Андрејевић у раду „Жена између ероса и танатоса у прози Григорија Божовића“ проучава поступке типизације и индивидуализације женских ликова: од типа хероине и породичног стуба, до индивидуалне егзистенције; на поменуто истраживање надовезује се рад Мирјане Стакић који се бави компаративном анализом карактеризације у двама приповеткама: „Љута православка“ и „Две жене“ уочавајући као доминантан верски и национални идентитет. Коауторски текст Илијане Чутуре и Виолете Јовић „Жена у причи Григорија Божовића“, истичући велико интересовање писца за обраду женских ликова, а што је изражено и у намери да сачини књигу о женама, бави се лингвостилистичком анализом текстова која открива везу са епском традицијом, те типовима карактеризације – индиректне и директне (посебно карактеризације говором која открива субалтеритет). Веза са традицијом показана је и у тексту који се бави анализом лика Неде Петковић („Неда Селогражданка“) виђене кроз судбину Мајке Југовића. У раду Марије Јефтимијевић Михајловић круг интересовања шири се према сагледавању карактеризације на ширем корпусу издвајањем типа хероја и негативног јунака, и уз посебно скретање пажње на типове колективног јунака. На значај Божовићеве прозе указује културолошка студија Иване Раловић која покреће питање историје жене на подручју Старе Србије почетком прошлог века, а која треба да послужи као реконструкција једног доба и једног поднебља, и тиме пружи материјал „историји приватног живота“.

Група аутора у Зборнику бавила се огледима усредсређеним на појединачне приповетке. Поред већ поменутих, које су проблематиком обухватиле типологију женских ликова, овој скупини треба прикључити и радове Синише Јелушића, Драгомира Костића, Јасмине Ахметагић, Бошка Миловановића и њихово интересовање за текстове *Злате из Слатине*, *У злу*, *Чудни подвижник*, *У дреничкој*

Тивауди, Стрико Долгач, Љута православка. Овом приликом посебно бих издвојила прилог Јамине Ахметагић која повезује Божовића и Андрића преко обраде мотива зла у приповеткама *Стрико Долгач и Мустафа Маџар*, а што је наставак интересовања ауторке за истраживање веза двојице писаца. Као спојна тачка Божовића и Андрића у раду је посебно издвојена тзв. хуманизација зла: зло се позиционира у људски свет, приказује као манифестација човекових могућности и као релевантно антрополошко искуство.

Ширим захватом Божовићевог стваралаштва баве се радови Бојана Чолака, Миладина Распоповића, Валентине Питулић, Марије Миљковић; Александре Костић Тмушић и Славице Савић: од збирке приповедака „Из Старе Србије“, до текстова који повезују приповедачку и путописну прозу. Валентина Питулић истраживањем обухвата питање рефлексације епских градова опеваних у усменом наслеђу у Божовићевој прози (Рас, Нови Пазар, Јелеч, Чечево, Вучитрн, Дреница, Приштина, Грачаница, Призрен и Београд), Чолак се преко испитивања слике Турака бави обликовањем националног, али и родног идентитета код Божовића, док је рад Марије Миљковић усредсређен на приповедачку и путописну прозу уочавањем жанровских наноса народне књижевности попут пословица, клетви, благослова, лирских и епских песама. Миладин Распоповић издваја једанаест тематских кругова Божовићеве прозе и типове проверника у њој. Овај прилог посебно издваја отварање Божовићевог стваралаштва према текстовима Шантића, Ракића, Црњанског, али и Његоша, Матавуља, Андрића нудећи основу за даља интертекстуална читања. Последњи прилог из издвојене групе, писан коауторски (Александра Костић Тмушић и Славица Савић), обрађује везу националног и верског питања у приповеткама и путописима везаним за Македонију; ауторке истичу коришћење библијских тема, мотива, стилских поступака, као и често поређење са библијским јунацима.

Божовићево путописно стваралаштво у оквиру књижевно-критичких и књижевноисторијских прилога осветљено је у радовима Тиодора Росића, Драгише Бојовића, Славице Дејановић и Јордана Ристића. У огледу Славице Дејановић „Путописно перо Григорија Божовића“ дате су опште карактеристике Божовићеве путописне прозе наглашавањем тематске разноврсности, развијене дескрипције, разноврдне фокализације, научне укорењености, асо-

цијативности. Тиодор Росић посматра путописе као документ за проучавање националног карактера и менталитета, а Драгиша Божовић у тексту „Политички дискурс у путописима Григорија Божовића“ скреће пажњу на идеолошки слој посебно видљив у приповедачким коментарима. За Јордана Ристића путописно стваралаштво писца о Старој Србији представља објективну слику живота косовског човека оличеног у узвишеним и трпељивим јунацима, свештеницима, учитељима, националиним првацима. Аутор види Божовићеве путописе као културолошки документ прошлости, али и садашњости. У свим наведеним прилозима, вођеним могућностима жанра који флукутира између фактографског и фиктивног, пажња је углавном усмерена ка чињеничном.

Други део зборника обухватају радови који се баве језиком прозе Григорија Божовића. Милош Ковачевић, полазећи од нараторске *ја позиције* у приповеци „Уклетва“ проучава улогу глаголских облика који креирају догађајну и доживљајну прошлост; На овај прилог тематски се надовезују још два која се баве употребом претериталних облика – радови Југославе Ракић и Јоване Бојовић Манић. Недељко Богдановић скреће пажњу на особену лексику путописне прозе, док се Радоје Симић бави функцијом алузије. Остали радови баве се фонетско-фонолошким особеностима, дијалектима, етнофолизмима, јаким позицијама текста, властитим именима.

Прилози последњег дела Зборника представљају Божовића као педагога, историчара, публицисту, активног учесника у политичком и друштвеном животу Србије, ангажованог интелектуалца. Те радове потписују Јасна Парлић Божовић, Иван Башчаревић, Милун Стијовић, Милош Дамјановић.

Публикација, добро технички опремљена, употпуњена је *Библиографијом радова о животу и делу Григорија Божовића*, која је, нешто допуњена, и измењеног наслова посебно публикована 2016. године. На основу ње може се повући линија историје читања Божовићевог дела и истовремено осветити разорна моћ идеолошког прећуткивања у годинама после Другог св рата. Библиографија је жанровски подељена: Прво поглавље наводи монографије, као и предговоре, поговоре и напомене у монографским публикацијама; други, приказе Божовићевих књига, посебне отиске и докторске дисертације; трећи и четврти део чине наслови радова

у серијским публикацијама и зборницима. Наведено је 315 библиографских јединица. У овом тренутку објављена библиографија значајна је и као полазиште за даља читања текстова Григорија Божовића. На самом крају налази се и штампана беседа Милисава Савића на додели награде „Григорије Божовић“ која у форми есеја повлачи линију пишчевог живота и стваралаштва, закључујући да „Косово све до данас нема бољег прозног писца од њега“.

Текстови зборника, постављени једни крај других, некад са чак сасвим супротстављеним полазиштима и закључцима, успостављају добар дијалог о једној разгранатој поетици и свестраној интелектуалној и друштвеној ангажованости. Иако су радови у вредносном смислу доста разуђени, сваки нуди, чак и тамо где има исклизнућа, полазиште за даља истраживања Божовићевог дела.

Намера приказа Зборника радова *Поетика Григорија Божовића* је вишеструка: указивање на аспекте Божовићевог стваралаштва којима је закупљена данашња српска научна заједница, скретање пажње на методолошке позиције са којих су ти аспекти сагледавани; и истовремено, кроз преглед прилога, истицање великог потенцијала који Божовићево стваралаштво носи. То је, пре свега, враћање дуга који нам је историја оставила.

На жалост, Григорије Божовић није сведок овог извињења. На срећу, у књижевности исправљање грешака никада не долази касно. Према томе, на крају остаје да Божовићу пожелимо добродошлицу у круг званичне књижевности и науке. То њему можда и не би значило много, можда му уопште не би ни значило, али значи свим будућим читаоцима његовог дела, јер оно постаје видљиво, доступно и коначно тумачено са чисто естеичког и научног стајалишта.

Јелена В. Јовановић*
Универзитет у Нишу
Филозофски факултет

Департман за српску и компаративну књижевност

---

*jelena.v.jovanovic@filfak.ni.ac.rs